

TAIDETEOKSEN TEKAISTU PROVENIENSSI TAIDERIKOKSEN PERUSTANA

Tapausesimerkkinä suomalaiset Léger-väärennökset

Könönen Christa
Kandidaatintutkielma
Jyväskylän yliopisto
Musiikin, taiteen ja kulttuurin
tutkimuksen laitos
Taidehistoria
Syksy 2020

SISÄLLYSLUETTELO

1 JOHDANTO	3
1.1 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA MENETELMÄ	4
1.2 AIEMPI TUTKIMUS	6
2 TAIDETEOKSEN PROVENIENSSI TUTKIMUSKOHTENA	8
2.1 VÄÄRENNETTY PROVENIENSSI	9
2.2 VÄÄRENNÖKSET JA VILPILLINEN PROVENIENSSI RIKOKSENA	11
3 WENESKOSKEN TAPAUS	13
3.1 MUISTIKIRJA JA OMISTAJUUSVAIHDOKSIA KOSKEVAT ASIAKIRJAT	17
3.2 VALOKUVAT	19
3.3 VALOKUVIEN MERKITYS PROVENIENSSIN TUKENA	23
3.4 LÉGERIN VÄÄRENNÖKSIEN OLINPAIKAT VUONNA 2020	24
4 KUULIJAN ROOLI KEKSITYSSÄ TARINASSA	25
5 PÄÄTÄNTÖ	27
LÄHDELUETTELO	28

1 JOHDANTO

”Ei kait Léger istuisi samassa kuvassa väärennetyn teoksen kanssa.” - Pollari 7.3.2013¹.

Suomessa paljastui vuonna 2013 mittava taideväärennösvyyhti, jonka esitutkinnassa todettiin väärennöksiksi esimerkiksi Ilja Repinin ja monien suomalaisten nimekkäiden taiteilijoiden, kuten Helene Schjerfbeckin ja Reidar Särestöniemen teoksia. Yleisesti ottaen Suomessa väärennetään hyvin tunnettuja taiteilijoita, joiden tuotanto on melko laajaa². Suomalaisen väärentäjän tekemiksi voitiin osoittaa myös ranskalaisen Fernand Légerin tuotannon perusteella tehtyjä maalauksia. Myyntihinnat olivat korkeita. Kallein Légerille signeerattu teos myytiin suomalaiselle kerääjälle aidoksi esitettynä peräti 2.200.000 eurolla vuonna 2011. Taloudellisesti taideväärennösvyyhti oli merkittävä. Myytyjen teosten rikoshyödyksi arvioitiin vuoden 2017 oikeudenkäynnissä yli 10 miljoonaa euroa³.

Keskityn tutkielmassani taidehuijauksen perusteluissa käytettyyn keksittyyn dokumentaatioaineistoon, jonka avulla on rakennettu väärennetylle teokselle valheellinen synty- ja omistajuushistoria. Provenienssi eli omistushistoria muodostuu teoksen eletyn historian kautta, joka luonnollisesti alkaa, kun teos syntyy taiteilijan ateljeessa. Väärennetyn teoksen elinkaareissa tarina ja sitä tukeva dokumentaatiota voidaan laatia ennen varsinaisen myytävän teoksen valmistamista. Järjestys teoksen ja provenienssin suhteen voi olla näin käänteinen. Provenienssia rakentavat asiakirjat ja muut todisteet luodaan tukemaan keksittyä tarinaa, jotta tarinasta tulisi vakuuttava. Provenienssia tukevat asiakirjat pyrkivät antamaan vastauksen mahdollisiin tarinan epäjohtonmukaisuuksiin.

Taideteoksen myyntitilanteessa kiinnostava ja uskottava tarina on tärkeä osatekijä. Myyntipuheesta yritetään saada mahdollisimman vetoava, jotta ostaja saadaan vakuuttuneeksi tuotteen aitoudesta ja kaupan eduista. Tutkielmani tunnettuun suomalaiseen musiikkisukuun liittyvässä esimerkkitapauksessa – niin kuin monessa muussakin väärennöstapauksessa – provenienssia tukeva tarina oli olemassa ennen teosta.

¹ EPTK 2400 R 407 13, 635.

² Kervinen 2015, 63.

³ Niilola 2017; Palomaa 2017; Niilola 2019.

1.1 Tutkimuskysymykset ja menetelmä

Tutkielmassani tavoitteenani on osoittaa tosielämän väärennösesimerkin kautta, kuinka taideväärennös voi syntyä vilpillisessä mielessä toimivien huijareiden huomattua jonkin sopivan kohteen ja tilaisuuden, esimerkiksi jonkin suvun historiaan liittyvät ainekset tarjoavat kiinnekohtia uskottavan tarinan sepittämiseen.

Noudatan tutkielmassani provenienssitutkimuksen periaatteita Tiina Koivulahden taidehistoriallisen teostutkimuksen mukaisesti⁴. Tutkimukseni paikantuu laadullisen tutkimuksen kentälle, sillä se tuo yksityiskohtaista tietoa yhdestä väärennöstapauksesta. Purkamalla ja analysoimalla Weneskosken tapausta, pyrin osoittamaan tekaistun provenienssin piirteet, sekä sen miten tarinallistamisen kautta luodaan provenienssin uskottavuutta.

Käytän narratologista tutkimusmenetelmää, joka soveltuu hyvin erityisesti silloin, kun tutkimusaineistona ovat elämäkerrat, kertomukset tai tarinat. Narratologinen lähestymistapaa onkin käytetty monilla tieteenaloilla, kun tarkastelukohde sisältää tarinallista kerrontaa.⁵ Valitsin narratologisen lähestymistavan, koska tekaistut provenienssit ovat luonteeltaan tarinallisia. Erittelen millaisia retorisia merkityksiä ja luovia tunteisiin vetoavia keinoja tekstissä ilmenee.

Tieteen termipankin mukaan termit *'kertomus'* ja *'narratiivi'* ovat synonyymeja toisilleen. Termit tarkoittavat suullista tai kirjallista, tosien tai fiktiivisten peräkkäisten tapahtumien muodostamaa juonellista kokonaisuutta. Termi *'tarina'* taas määritellään olevan suullisesti tai kirjallisesti esitetty lyhyehkö selonteko tapahtumasarjasta.⁶ Puhun tutkielmassani keksitystä tarinasta nimellä *'keksitty tarina'*, koska huijarit esittivät epätodellisen todellisena kerrotun tapahtumakulun suullisesti tai se kävi ilmi kirjallisista lähteistä vastaanottajille.

Tutkielmani on ajankohtainen, sillä elämme tarinoita täynnä olevassa maailmassa. Kriittiset tulokulmat tarinoihin ovat kiinnostaneet tieteellistä tutkimusta, esimerkiksi tuore

⁴ Koivulahti 2012.

⁵ Saaranen-Kauppinen & Puusniekka 2006.

⁶ Kirjallisuudentutkimus: kertomus. Tieteen termipankki, 2020.

artikkeleista koostuva kokoomateos *Kertomuksen vaarat – Kriittisiä ääniä tarinataloudessa* (2020) avaa tarinallisuutta monipuolisesti.

Tutkielmani purkaa yhden tapauksen tehden näkyväksi tarinallistamisen prosessin. Taustoitan ja kontekstoin käyttämäni esimerkkitapausta runsaasti, jotta tutkimukseni huomioi ajallisen ja paikallisen viitekehyksen.

Vilpillinen juoni rakentuu jouhevasti sellaisen tarinan ympärille, jossa on niin sanottuja sopivia aukkoja, joihin keksityn tarinan osat ujutetaan mukaan. Väärennetty proveniensi voi vääristää sukuhistoriaa ja aiheuttaa asianomistajille vaikutuksia, jotka voivat olla paljon laajempia kuin mitä väärentäjät sen ajattelevat olevan. Käsitys oman suvun identiteetistä voi joutua kyseenalaistetuksi, kun väärennettyjen todistusaineistojen turvin kerrotaankin keksittyä tarinaa aidon dokumentaation tukevan tiedon sijasta.

Jotta tarinasta tulee mielenkiintoinen, siinä on oltava mukana seikkoja, jotka herättävät ostajan mielenkiinnon. Mielenkiintoisessa ja uskottavassa tarinassa on yleensä tunnistettavissa narratiivi. Björninen huomauttaa narratiivin olevan lähes aina jonkun toisen tahon asiaa salakavalasti ajava strategia, joka ei välttämättä ole oikea versio siitä mitä tapahtui⁷. Väärennöksiä kaupittelevat henkilöt ottivat kuuluisan suomalaisen musiikkialalla tunnetun suvun tarinan, muokkasivat sitä ja valjastivat sen näin ollen ajamaan omaa päämääräänsä, eli saamaan väärennetyille teoksille todistuksen olemassaolostaan.

Väärentäjät kiinnittävät yhä enemmän huomiota uskottavaan tarinaan teoksia myydessä, koska he ovat ymmärtäneet tarinan merkityksen. Haluan tutkielmassani avata vilpillisen provenienssin tarinaa Weneskosken sukua koskevassa huijauksessa, koska siinä tarina näyttölee tärkeää roolia taideväärennöksien näyttämöllä.

Haastattelin tutkielmaani varten taiderekollisuutta tutkinutta Keskusrikospoliisin rikosylikonstaapeli Kimmo Nokkosta, jolta sain suomalaisen taideväärennösvyyhdin oikeudenkäyntien myötä julkiseksi tulleen esitutkinta-aineiston lisäksi suullisesti tietoa Weneskosken muusikkosukuun kohdistuvasta vääryydestä. Oikeudenkäynnin myötä julkiseksi tullut esitutkintamateriaali muodostaa huomattavan osan aineistostani.

⁷ Björninen 2020, 117.

Weneskoskiin kohdistuva ”vääräys” koskee keksittyä omistajuutta ja sitä tukevaa provenienssia, jota käytettiin hyväksi väärennetyjen teoksien myynnissä. Väärennösten tekemisestä ja myynnistä olivat syytettyinä väärentäjä, välittäjät ja kauppiaat, jotka kertoivat kuulusteluissa omin sanoin tapahtuneista. Näiden eri henkilöiden kuulusteluiden seurauksena ja lähdeaineistoani tietoihin perustuen muodostin kokonaiskuvan esimerkkitapauksen tapahtumista.

Tutkimuseettisesti olen noudattanut kyseeseen tulevien henkilöiden kohdalla kahdenlaista menettelytapaa. Koska käytän oikeudenkäynnin myötä julkiseksi tullutta esitutkinta-aineistoa, en ole anonymisoinut syytettyjen nimiä. Olen kuitenkin anonymisoinut asianomistajan henkilöllisyyden, koska vääräys on kohdistunut heitä kohtaan.

1.2 Aiempi tutkimus

Aiemmat taideväärennöksiä käsittelevät tutkimukset antavat yleiskatsauksen taidერიkollisuuden kentästä. Väärennösten tekeminen luomalla uusi teos ja sen keksitty provenienssi on yksi petosrikollisuuden muodoista. Teokset liikkuvat maasta toiseen, mikä vaikeuttaa rikostutkimusta⁸. Monissa julkaisuissa keskitytään väärennösprosessiin. Väärentäjien henkilöhistoriasta ja tekojen motiiveista on tutkimuksen ohella myös väärentäjien omaelämäkerrallisia teoksia ja materiaalia, jota on koottu ja julkaistu oikeudenkäyntien yhteydessä⁹. Tutkimusta on niin ikään tehty taidekauppiaista, jotka ovat osallistuneet teosten välittämiseen eteenpäin. Taidekauppiaat ovat myös julkaisseet muistelmiaan. Tuorein tällainen elämäkertateos on suomalaisen vuonna 2017 julkaistun Jouni Rannan Vilpitön mieli, joka on kirjoitettu yhdessä toimittaja Marko Erolan kanssa. Siinä lähestytään taidერიkollisuutta kauppiaan näkökulmasta. Rannan kertomukset siitä, kuinka hän myi väärennetyjä teoksia ovat pelkästään hänen itsensä kertomia, joten tarinoiden todenperäisyyttä on mahdotonta arvioida lähdekriittisessä mielessä.

⁸ Polk & Chappell 2009, 72–84.

⁹ Lenain 2011, 279–319.

Katja Kervisen pro gradu-tutkielma *Taideväärennökset Suomessa* (2015) keskittyy millaista taidetta Suomessa väärennetään¹⁰. Marjo-Riitta Simpasen Serlachius-museon kokoelmiin kuuluvista aitoudeltaan epäselviä teoksia käsittelevä julkaisu *Aito vai väärennös* (2012) kuvaa kokoelmahistoriaa ja taidekaupan vaiheita teosesimerkkien selvittämisen ohella.

Suomenkieliset populaaristi kirjoitetut teokset taideväärennöksistä ovat Pauliina Laitisen teokset *Röyhkeästi ryöstettyä taidetta* (2007), *Taideväärennökset* (2004), *Taide sijoituskohteena* (2003) ja *Miten sijoitan taiteeseen* (2011), sekä Risto Rumpusen ja Jyrki Seppälän *Väärää taidetta - taidetikollisuus Suomessa* (2004). Nämä teokset kertovat väärennöstapauksista ja antavat ohjeita taiteesta kiinnostuneille henkilöille, mutta ne eivät populaarista luonteestaan johtuen tarjoa niinkään tutkimuksiin nojaavaa tietoa.

Kansainväliset tutkimukset tarjoavat laajemman katsauksen taideväärennöksiin ja proveniensiin. Tekaistua proveniensiä ei kuitenkaan ole kansainväliselläkään tutkimuskentällä tutkittu juurikaan. Joitakin yksittäisiä taidekentällä toimivia instituutioiden esimerkillisiä tapauksia väärennetyistä provenienseista kuitenkin on¹¹.

¹⁰ Antaen kattavan kuvan Suomen taideväärennöksistä. Kts Kervinen 2015.

¹¹ Esimerkiksi Dr. Drewe – a cautionary tale (Jennifer Booth 2003).

2 TAIDETEOKSEN PROVENIENSSI TUTKIMUSKOHTENA

Perusteellisimman suomenkielisen esityksen provenienssitutkimuksesta on kirjoittanut taidehistorioitsija Tiina Koivulahti vuonna 2012. Sovellan siinä kuvattuja periaatteita tarkastelussani. Provenienssillä tarkoitetaan historiallista dokumentaatiota, joka muodostuu taideteoksen jokaisesta liikkeestä. Provenienssitutkimus on perinteisesti osa kokoelmatutkimusta, ja sitä sovelletaan taideteosten ohella myös esimerkiksi historiallisten dokumenttien tai vaikkapa sävellysteosten alkuperän ja aitouden tutkimukseen. Omistajuusketjun selvittäminen kertoo, missä teos on tehty ja ketkä teoksen ovat sittemmin omistaneet. Tarkastelun kohteena ovat teoksen hankinta- ja myyntiajankohdat ja teosta koskevat tiedot museokokoelmissa, muissa taideinstituutioissa sekä teosten näyttelyhistoria. Näin voidaan parhaimmillaan koota kaikki vaiheet, jotka kuvaavat teoksen liikkeitä sen synnystä nykypäivään saakka. Provenienssitiedot ovat tarpeen teoksen myyntitilanteessa, koska kattavan provenienssin omaava teos on helpommin ostettavissa kuin teos, jolla sitä ei ole tai se on puutteellinen. Taideteos, jonka provenienssissa on aukkoja, voi pahimmassa tapauksessa paljastua väärennetyksi tai jopa varastetuksi, ja näin ollen tietoja teoksen provenienssista usein vaaditaan teoksen ostotilanteessa.¹²

Provenienssi kertoo, keiden kaikkien omistuksessa kyseinen teos on ollut. Yleensä tunnetuista taiteenkeräilijöistä on saatavilla tietoa esimerkiksi kirjallisista lähteistä tai internetistä, mutta pienemmät taiteen keräilijät saattavat olla tuntemattomia. Epäilyksen on syytä nousta, jos myyntitilanteessa kauppias kertoo taideteoksen olleen merkkihenkilön omistuksessa, muttei hänellä ole esittää dokumentteja kertomuksen tueksi. Vaikuttavat henkilöt omistushistoriassa saattavat tuoda teokselle taloudellista lisäarvoa, jonka takia kuuluisuudet omistushistoriassa ovat toivottuja. Myös teoksen museaalinen arvo on suurempi, mitä mielenkiintoisempi teoksen historia on. Erilaiset käänteet ja esimerkiksi tunnetut henkilöt omistushistoriikissa kiinnostavat ihmisiä.¹³ Näitä teoksen käänteistä museohenkilökunta kertoo mielellään vierailijoilleen, sillä tarinat luonnollisesti kiinnostavat ihmisiä.

¹² Koivulahti 2012, 321.

¹³ Koivulahti 2012, 321–322.

Lisäarvoa teoksen proveniensiin voidaan luoda liittämällä sen myyntihistoriaan arvostettuja huutokauppahuoneita, kuten Bukowski tai Hagelstam. Monissa tapauksissa myyjänä on kuitenkin jokin tuntemattomampi taho. Myyjään on syytä kiinnittää huomiota, varsinkin jos toimija on uusi, tai hänestä ei löydy tietoa esimerkiksi internetistä tai muista lähteistä.

Itse taideteos voi antaa merkittäviä tietoja liikkeistään. Teoksen kääntöpuolella saattaa olla teoksen aitoustodistus, inventointinumeroita, nimiä, taidekaupan varastointimerkintöjä, näyttelymerkintöjä, tullimerkintöjä ja muita oleellisia huomion arvoisia elementtejä. Myös teoksen kehykset, kiilat ja jalustat on syytä ottaa huomioon tarkastelussa. Esimerkiksi uudet kehykset voivat kertoa jotakin teoksen liikkeistä. Tietoa siitä, kuka kehykset on vaihtanut ja missä tilanteessa, on kuitenkin syytä selvittää osana provenienssitutkimusta.¹⁴

Pääpaino tutkielmassani on proveniensiin liittyvässä tekstuaalisessa ja visuaalisessa dokumentaatioaineistossa. Tein kyseisen rajauksen, koska kandidaatintutkielman laajuus on rajallinen ja siksi, että käyttämässäni Weneskosken esimerkissä taideteoksien merkinnät eivät olleet merkittävässä asemassa aitoutta todistaessa.

2.1 Väärennetty proveniensi

Väärentäjät tietävät, ettei vanhaa taidetta voi ilmestyä tyhjästä myyntiin. Vaikka teos olisi tehty nykypäivänä, mutta sen esitetään olevan 200 vuotta vanha, täytyvät teoksen kaikki ominaisuudet puhua vanhan iän puolesta. Siispä myös teoksen provenienssin täytyy olla iäkkään oloinen. Monet taiteen väärentäjät luottavat omaan tekniseen osaamiseensa taideteoksien väärennösprosessissa, mutta jotkut taas kiinnittävät enemmän huomiota provenienssin uskottavuuteen. Siispä täydelliseltä tuntuvaankin teoksen proveniensiin on syytä kohdistaa epäilyksiä.

Monessa väärennetyn taiteen tapauksessa on olemassa vähintään kaksi henkilöä, joilla on oma roolinsa huijauksessa. Yksi henkilö toimii yleensä teoksien tekijänä, toinen väärennettyjen teoksien välittäjänä¹⁵. Tulevassa esimerkkitapauksessa Veli Seppä¹⁶ toimii

¹⁴ Koivulahti 2012, 324.

¹⁵ Nokkonen 2020.

¹⁶ Veli Sepän tarinaa väärentäjäksi on kuvannut mm. Helsingin sanomien kuukausiliitteessä julkaistussa artikkelissa Anu Nousiainen 2017.

väärentäjän roolissa ja Markku Matikka, Eero Torttila, Dan Keini ja Galerie Vision omistajat välittäjinä. Sepän lausunnoista käy ilmi Matikan olleen todennäköisesti koko väärennöshuijauksen idean takana, antaen ohjeita Sepälle väärennösten tekemiseen¹⁷. Syvennyn kyseiseen esimerkkiin lisää seuraavassa luvussa, mutta esittelen aluksi yleisimmät valheellisen provenienssin tekotavat ja piirteet.

Kun provenienssi sisältää tietoja teoksen liikkeistä, täytyy väärennetyssä provenienssissa olla näiden liikkeiden dokumentaatiot. Liikkeiden dokumentaatiot väärennetyssä teoksessa eivät voi olla sen niin sanotusti luonnollisten liikkeiden ansiosta syntyneitä, joten ne on täytynyt tekaista. Voi kuitenkin olla, että väärennetty teosta on pidetty aitona jossain vaiheessa teoksen historiaa, jonka jälkeen se on jatkanut liikkeitään luonnollisesti ja näin ollen kartoittanut itselleen ”aitoa provenienssiä”. Kervinen toteaaakin, että teoksen arvioiminen muuttuu huomattavasti hankalammaksi siinä vaiheessa, kun teos on vakiinnuttanut asemansa aitona¹⁸.

Kerron seuraavaksi muutamia esimerkkejä, joita provenienssiin on mahdollista suhteellisen helposti väärentää. Teoksien myyntilanteista jää kauppiaille ja ostajalle kuitit kaupasta, joita voidaan esittää todisteena teoksen aikaisemmista liikkeistä. Jos kuitenkin myyntilanne on keksitty, voidaan maksukuitit väärentää. Maksukuitteja voidaan manipuloida tai tekaista kokonaan, käyttäen esimerkiksi gallerian laskupohjaa, jossa teos olisi ollut väitetysti myynnissä¹⁹. Huijari voi saada gallerian myyntipohjan dokumentin selville esimerkiksi julkisista arkistoista. Tekaistusta laskusta voidaan ottaa kuva, jolloin esimerkiksi gallerian leima saadaan näyttämään vanhalta muutamalla kuvankäsittelyohjelman säädöllä. Oiva keino välttää lähempää tarkastelua onkin luovuttaa kuva jostakin dokumentista, eikä näyttää ollenkaan alkuperäistä dokumenttia.

Teos voidaan kuvamanipuloinnin ansiosta laittaa osaksi jonkin gallerian kokoelmakirjaan tai vaihtoehtoisesti teos voidaan asettaa osaksi jonkin näyttelyn teosluetteloa. Esimerkiksi englantilainen huijari John Cockett sai vaihdettua Tate Archiveen aitoon kokoelmakirjaan hänen väärentämän version, joka sisälsi väärennetyjä töitä²⁰. Tämänlaisessa tapauksessa

¹⁷ EPTK 2400 R 407 13, 213–214, 239.

¹⁸ Kervinen 2015, 84.

¹⁹ Jotkut ovat menneet vieläkin pidemmälle tekaisten gallerian logot ja jopa hankkien tietyn paperilaadun, jota galleria käytti tiettyinä ajankohtana (Booth 2003, 1–4).

²⁰ Booth 2003, 2.

huijauksen todistaminen on erittäin hankalaa, koska tietoja on manipuloitu niin luotettavana pidetyssä lähteessä. Cockettin toiminta kuitenkin osoittaa henkilön olleen tietoinen provenienssin tärkeydestä, jonka takia hän oli valmis toimimaan erittäin riskialttiisti saaden provenienssin dokumenteista paikkansa pitävän näköisiä.

Mitä arvostetumpi instituutio on, sitä enemmän se antaa painoarvoa dokumentille. Asiantuntijan lausunto arvostetusta instituutiosta huolimatta saattaa kuitenkin olla väärennetty, jonka laatimisesta voidaan olla maksettu tai se voi olla kokonaan tekaistu. Myös esimerkiksi perheen vanhaa valokuvaa yhdistettynä kuvanmuokkausmenetelmiin voidaan käyttää hyödyksi aitoutta todistaessa, niin kuin tulevassa esimerkissä käy ilmi.

2.2 Väärennökset ja vilpillinen provenienssi rikoksena

Käyn tulevissa esimerkeissäni läpi KRP:n kuulustelupöytäkirjoja, joten on tarpeen määritellä, millä termeillä väärennösrikoksista syytettyjä henkilöitä syytetään. Väärennösten välittäminen, myyminen niiden tekemisen lisäksi on Suomen rikoslain perusteella rangaistavaa toimintaa²¹. Taiderikokset ovat Nokkosen mukaan kulttuuriperintöön kohdistuvaa rikollisuutta. Taideväärennökset ovatkin vakavaa rikollisuutta kulttuuriperinnön näkökulmasta, koska väärennökset muokkaavat kulttuuriperintöä virheelliseksi.²² Syytetyt ovat saaneet syytteitä mm. seuraavista rikosnimikkeistä taiderikoskokonaisuuksissa:

- törkeä petos (RL 36:2 §)
- törkeä väärennys (RL 33:4 §)
- lievä väärennys (RL 33:3 §)
- törkeä kavallus (RL 28:5 §)
- törkeä rahanpesu (RL 28:7 §)
- törkeä kirjanpitorikos (RL 30:9a §)

Suomen rikoslaki ei tunne "väärennetty provenienssi" erillisenä rikoksena, joten sillä nimikkeellä ei syytetä rikoksista epäiltyjä henkilöitä. Provenienssin väärentäminen tai

²¹ Finlex.

²² Nokkonen 2019.

tekaiseminen on osateko koskien petosta tai törkeää petosta, joka on useimmiten kyseeseen tuleva rikosnimike taideväärennyystapauksissa.

Vastuu taidekaupoissa teoksien aitoudesta on myyjällä. Tehty kauppa on Suomen lain mukaan mahdollista purkaa, jos teos paljastuu väärännökseksi kohtuullisen lyhyessä ajassa kaupanteosta. Tarkkaa aikarajaa ei voida kuitenkaan määritellä, koska jokainen kauppa käsitellään tapauskohtaisesti. Kaupassa, jossa myyjä on tietämättään myynyt väärennetyn teoksen, purku etenee siviilioikeuden kautta. Jos myyjä on kuitenkin tahallisesti erehdyttänyt ostajaa valheellisilla tiedoilla teoksesta, kaupan käsittely ja sen purkaminen siirtyy rikosoikeuden piiriin. Tällöin noudatetaan rikosoikeudellisia vanhenemisaikoja. Petoksen syyteoikeuden vanhenemisaika on 5 vuotta ja törkeän petoksen syyteoikeuden vanhenemisaika on 10 vuotta. Käytännössä tärkein teon kvalifioimisperuste on rikoksella tavoiteltu hyöty tai aiheutettu vahinko. Mikäli väärännöksen kauppahinta on ollut vähintään 15.000 euroa, on kyseessä törkeä petos. Jos taas tavoiteltu hyöty ja rikoksella aiheutettu vahinko jää alle 15.000 euroa, on kyseessä perusmuotoinen petos.²³

Ongelmallisemmaksi väärännösten välittäjän syyttämistä tekee, että myyjät saattavat vedota tietämättömyyteen vilpillisiä teoksia myydessä. Nokkonen käyttää termiä ”*tarkoituksellinen tietämättömyys*”, joka tarkoittaa myyjän pysyttelevän tahallisesti tietämättömänä teoksen aitoudesta, jättäen tekemättä tutkimuksia teokselle, jotka mahdollisesti todistaisivat teoksen väärännökseksi²⁴.

²³ Finlex.

²⁴ Nokkonen 2019.

3 WENESKOSKEN TAPAUS

Keskityn tässä tutkielmassa suomalaisen taideväärennösvyyhdin yhteen osa-alueeseen, joka alkoi selvitä vuodesta 2013 lähtien. Kyseessä oli Fernand Légerin teoksien väärentäminen ja niiden myyminen eteenpäin aitoina. Légerin töiksi väitetyt väärennetyt teokset istutettiin osaksi Weneskosken suvun historiaa. Jutussa on useita historiallisia henkilöitä ja väärennösvyyhdin toimijoita, joiden esittelyksi on syytä esittää seuraavat luonnehdinnat keskeisistä henkilöistä:

- Fernand Léger (1881–1955) – ranskalainen kubistista taidesuuntausta edustava taiteilija.
- Ilmari Weneskoski (1882–1974) – tunnettu suomalainen mm. Pariisissa opiskellut muusikko, jonka huijauksen takana olleet henkilöt keksivät yhdistää taiteilija Légeriin ja väittivät hänen omistaneen taiteilijan maalauksia.
- Gerda Weneskoski (1892–1984) – Ilmarin vaimo. Ilmarin tavoin hän myös tunnettu muusikko.
- Jorma Weneskoski (1929–2006) – Gerdan ja Ilmarin poika, joka peri vilpillisen tarinan mukaan Légerin teokset. Hän vaihtoi myöhemmin tarinan mukaan Légerin teoksia Eero Torttilan kanssa.
- Leena Weneskoski – Jorma Weneskosken vaimo vuoteen 1985 saakka. Esitutkinnassa hänen epäiltiin myötävaikuttaneen Eero Torttilan tekemäksi epäiltyihin rikoksiin huijauksen suunnittelun ja toteutuksena aikana.
- Eero Torttila – Jorma Weneskosken tuttava, joka sai keksityn tarinan mukaan Jormalta vaihtokaupassa Légerin teoksia haltuunsa. Torttila välitti myöhemmin teoksia.
- Markku Matikka (k. 2011) – Tunsikin yhdessä Torttilan kanssa Jorma Weneskosken. Hän oli mukana huijauksessa antaen mm. Veli Sepälle ohjeita maalata väärennöksiä.
- Dan Keini (k. 2013) – Huijauksessa mukana ollut taidekauppias, joka mm. laati asiakirjoja väärennetyjen teosten provenienssin tueksi.
- Veli Seppä – Légerin teosten väärentäjä. Hän väärensi Légerin teoksia vuosina 2008–2012.
- Galerie Vision – Taidegalleria, joka oli mukana huijauksessa välittäessään väärennetyjä teoksia. Gallerian omistivat Kati Kärkkäinen ja Reijo Pollari.

Koko taideväärennöstapauksen tärkeimpinä henkilöinä ovat Weneskosken suvun jäsenet, joiden tarinaa käytettiin manipuloiden hyväksi vilpillisiin tarkoituksiin. Ilmari ja Gerda Weneskoski olivat suomalaisia kärkinimiä musiikin saralla 1900-luvun alkupuolella. Ilmari Weneskoski oli menestynyt kapellimestari ja viulisti, ja hänen vaimonsa Gerda

pianisti. Heidän poikansa Jorma Weneskoski seurasi vanhempiensa jalanjalkia ja teki uraansa erityisesti jazzmusiikin parissa²⁵. Suvun musiikillinen puoli on kyseisessä vilpissä tärkeässä osassa, koska sen tiedon pohjalta moni väärennetty taideteos sai aiheensa.

Seuraavaksi kerron vilpillisen tarinan sellaisenaan kuin väärentäjät ovat sen kertoneet väärennettyjen teoksien ostajille ja poliisien kuulusteluissa. Vilpillisen tarinan mukaan Ilmari Weneskoski olisi tutustunut Fernand Légeriin Alvar Aallon ja Maire Gullichsenin kautta. Gullichsen tunnettiin erityisesti Suomessa taiteen mesenaattina, joka tuki ja rahoitti monia taidehankintoja ja projekteja. Gullichsen oli hyvä ystävä Aallon kanssa, ja heidän yhteistyönsä tuloksena syntyi Artek²⁶.

Ilmari Weneskoski oli tekaistun tarinan mukaan aikaisemmin ostanut tai saanut maksuksi veloista Légeriltä viisi kappaletta hänen töitään, jotka Ilmarin kuoltua siirtyivät hänen pojalleen Jormalle. Tässä kohtaa itse huijauksen takana olevat henkilöt astuvat kuvaan. Henkilöt Eero Torttila ja Markku Matikka tunsivat Jorma Weneskosken yhteisen ralliharrastuksen kautta. Vuonna 1988 Torttila ja Weneskoski vaihtoivat keskenään teoksia, jonka seurauksena Weneskoski sai muutamia Suomen taiteen kultakauden merkkiteoksia, kun taas Torttila sai viisi kappaletta Légerin teoksia sekä Ilmari Weneskosken muistikirjan²⁷. Syynä Weneskosken luopumiseen Légerin töistä oli tarinan mukaan, ettei Jorma pitänyt muista kuin suomalaisten taiteilijoiden teoksista. Tämän jälkeen teokset olivat tarinan mukaan Torttilan säilytyksessä vuoteen 2010, jolloin Torttila päätti myydä teokset.²⁸

Teoksia eteenpäin välittivät Torttila, Matikka, Dan Keini ja Galerie Vision. Väärennetyt teokset myytiin Galerie Vision kautta muun muassa eräälle suomalaiselle yksityiskeräilijälle, joka esimerkiksi osti teoksen *Le Cirque* (kuva 3) 2.200.000 eurolla²⁹. Teoksen myivät Reijo Pollari ja Kati Kärkkäinen, jotka omistivat Galerie Vision. Myös toinen keräilijä osti Torttilalta, Keiniltä ja Matikkalta Légerin nimiin väärennetyjä teoksia aitoina.

²⁵ Turun sanomat – *Viihdeveteraani Jorma Weneskoski kuollut* - 16.8.2006.

²⁶ Peltonen 2014.

²⁷ EPTK 2400 R 407 13, 268.

²⁸ EPTK 2400 R 407 13, 268–270.

²⁹ Sipilä 2016.

Kuva 1. *"Le Constructeurs"* KRP EPTK 2400 R 407 13, 838. Kuva 2. *"Mes Amis Musicaux"* KRP EPTK 2400 R 407 13, 841. Kuva 3. *"Le Cirque"* KRP EPTK 2400 R 407 13, 955.

Teoksien ostajille kerrottiin sama tarina Weneskosken ja Légerin ystävydestä. Samat todisteet esitettiin myös koskien sitä, miten Weneskosket olivat Légerin teosten alkuperäisiä omistajia ja kuinka kyseiset Légerin teokset olivat päätyneet Matikan ja Torttilan kautta Galerie Vision omistukseen. Teosten aitouden osoituksena esitettiin väärennetty proveniensi, johon kuului oleellisena osana sepitteellinen Ilmari Weneskosken muistikirja, jossa oli väärennettyjä merkintöjä mm. Légeriltä. Väärennetyn provenienssin tukena oli valokuvia Weneskoskien sukujuhlista. Juhlia kuvaavissa valokuvissa oli otoksia Ryttylän kartanosta³⁰. Salin seinillä näytti olevan Légerin teoksia. Niin ikään väärennettyyn provenienssiin liittyi kuva Légeristä ja Weneskoskesta yhdessä. Kyseiset valokuvat paljastuivat myöhemmissä tutkimuksissa manipuloiduiksi.

Mikä äskeisestä tarinasta oli totta ja mikä keksittyä sivujuonta? Faktatietona on se, että Alvar Aalto, Maire Gullichsen ja Fernand Léger tunsivat toisensa. Aalto tutustui Légeriin ensimmäisen kerran luultavimmin Ateenassa vuonna 1933. Gullichsenin ja Légerin tiet kohtasivat jo vuosia aikaisemmin vuonna 1927, kun Gullichsen opiskeli Pariisilaisessa taidekoulussa, jossa Léger toimi opettajana. Gullichsen ja Aalto järjestivät ensimmäisen Légerin töitä käsittelevän näyttelyn Suomeen vuonna 1937, jolloin kuitenkin ilmapiiri Suomessa ei ollut vielä vastaanottavainen Légerin kubistiselle ilmaisulle, joten harvoja teoksia ostettiin Suomeen. Légerin teoksia ostivat lähinnä hänen ystävänsä Aalto ja

³⁰ Ryttylän kartano oli Weneskosken omistuksessa, jossa he asuivat pääsääntöisesti.

Gullichsen.³¹ Alvar Aalto-museon laajasta kokoelmasta Aallon kirjeitä ei löydy mainintaakaan Weneskoskesta, eikä muita todisteita provenienssien lisäksi Ilmari ja myöhemmin Jorma Weneskosken omistuksesta Légerin teoksiin löydy³². Edes Ilmarin ja Jorman perunkirjoissa ei ole mainintaa Légerin töistä³³. Itseasiassa Ilmari ja Jorma Weneskoski eivät pystyneet edes sietämään modernia taidetta, toteaa Nokkonen³⁴.

Kirjallisuuden tutkija Laura Karttunen käyttää termiä *'murtuma'* kuvaamaan tarinallista ainesta tai poikkeamaa, joka tekee tarinasta kiinnostavan. Murtuma on jokin tapahtuma, joka muuttaa tilannetta toisenlaiseksi³⁵. Weneskosken keksityssä tarinassa murtumakohtia ovat Ilmari Weneskosken kuolema, Jorma Weneskosken tyytymättömyys kubistista tyyliä edustaviin teoksiin, jonka seurauksena oli päätös vaihtaa teoksia Torttilan kanssa, sekä Torttilan päätös myydä teokset pitkän ajan säilytyksen jälkeen. Murtumat saavat tarinan kulkemaan johdonmukaisesti eteenpäin, jolloin kuulija pysyy tarinan perässä pitäen mielenkiinnon yllä.

Vaikkakin Ilmari Weneskosken suhde Légeriin, Aaltoon ja Gullichseniin oli tekaistu, suhde Jorma Weneskosken, Eero Torttilan ja Markku Matikan välillä oli todellinen. Kuitenkaan väitetystä vaihtokaupasta vuonna 1988, jossa Weneskoski ja Torttila olisivat vaihtaneet teoksia, ei ole olemassa kauppakirjoja tai muita dokumentaarisia todisteita. Torttilan oma kertomus on ainut todiste tapahtuneesta.

Taideteoksien väärentäjä Veli Seppä kertoi kuulusteluissa saaneensa Markku Matikalta ja Eero Torttilalta pyynnön maalata Légerin maalaustyylin mukaisia teoksia. Seppä toteutti kyseisen väärentämisen vuosina 2008–2012. Kyseessä oli ohje tehdä Légerin tyyliin maalattuja teoksia, jotka Matikka voisi välittää eteenpäin aitoina. Mallia väärennettyjen teoksien tekemiseen Seppä sai Tampereen kirjastosta lainatusta Léger-kirjasta, joka käsitteli taiteilijan tuotantoa. Seppä teki Légerin nimiin signeerattuja teoksia yhteensä 12, jotka hän toimitti edelleen Matikalle ja Torttilalle³⁶. Seppä käytti omien sanojensa mukaan teoksiin vernissaliliuosta, joka oli tehty haudutetusta teestä ja ruskeasta guassiväristä,

³¹ Derouet, Helleberg, Öhman & Aurtova 1993, 134.

³² EPTK 2400 R 407 13, 1 104.

³³ EPTK 2400 R 407 13, 50.

³⁴ Nokkonen 2020.

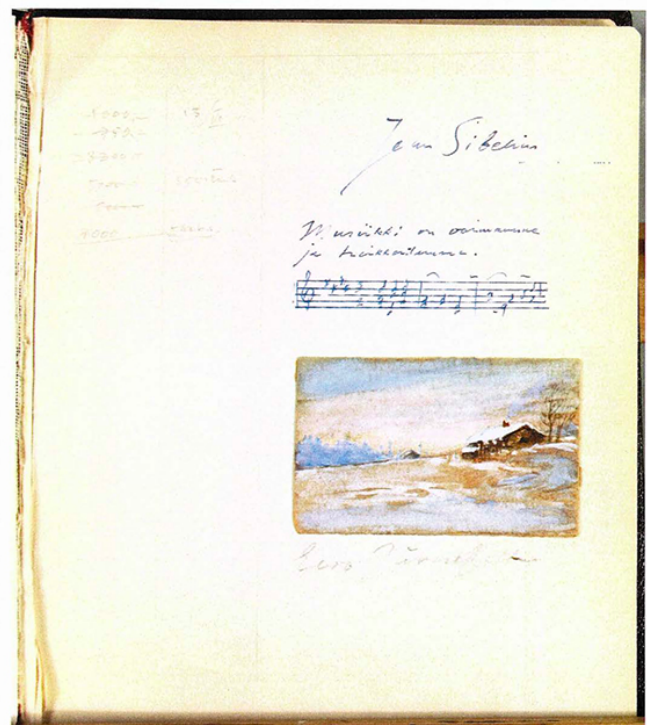
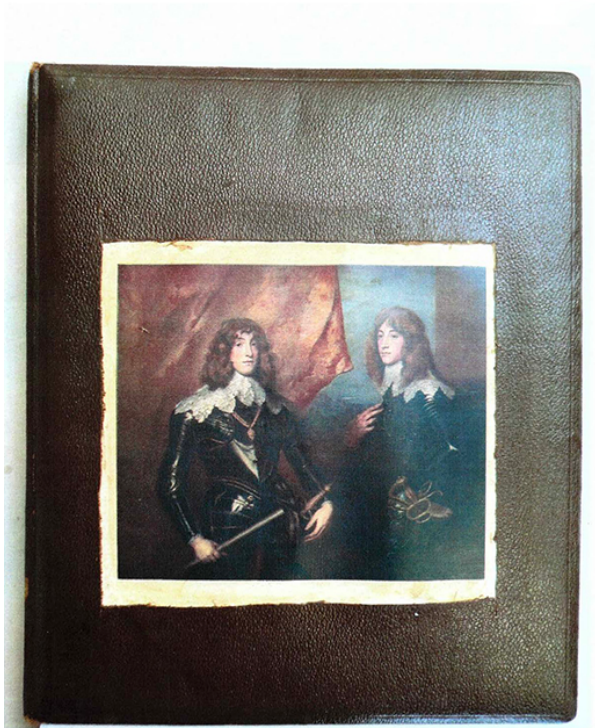
³⁵ Karttunen 2020, 65.

³⁶ EPTK 2400 R 407 13, 16

jonka avulla teokset saatiin näyttämään ikäistään vanhemmilta. Vernissaliliuoksen käyttämisen jälkeen Torttila kuivasi teoksia automaalaamossa, kertoo Seppä kuulusteluissa³⁷. Valmiit teokset toimitettiin Dan Keinin välityksellä eteenpäin Galerie Visionille.

Käsittelyn seuraavaksi dokumentteja, jotka luotiin tietoisesti väärennetyn provenienssin tueksi.

3.1 Muistikirja ja omistajuusvaihdoksia koskevat asiakirjat

Kuva 4. EPTK 2400 R 3 13 Li 6, 10. Kuva 5. EPTK 2400 R 3 13 Li 6, 12.

Légerin töiden provenienssia tukemaan tehtiin muistikirja (kuvat 4 ja 5), jota Nokkosen mukaan piiloteltiin esitutkinnan ja oikeudenkäynnin aikana. Nokkonen epäilee, että syytetyt eivät halunneet luovuttaa muistikirjaa poliisille teknisiä tutkimuksia varten, vaan

³⁷ EPTK 2400 R 407 13, 136

syytettyjen tarkoituksena oli saattaa muistikirja todistusaineistoksi siten, että siihen ei olisi ehditty kohdistaa teknistä tutkintaa.³⁸

Keksityn tarinan mukaan Torttila oli saanut muistikirjan samaan aikaan, kun vaihtoi omien sanojensa mukaan teoksia Jorma Weneskosken kanssa vuonna 1988. Muistikirja oli keksityn tarinan mukaan kuulunut alun perin Ilmari Weneskoskelle, jonka jälkeen se päätyi pojalleen Jormalle. Muistikirjan aloitussivulla oli nuottiviivasto, Jean Sibeliuksen nimikirjoitus ja runo ”*Musiikki on voimamme ja heikkoutemme*”. Tarkoituksena tässä oli osoittaa muistikirjan kuuluvan Ilmari Weneskoskelle - musiikin ystävä, kun hän oli. Muistikirja sisälsi myös muiden taiteilijoiden merkintöjä, mm. nimikirjoituksia ja nopeita lyijykynällä tehtyjä luonnoksia. Seppä on myöntänyt KRP:n kuulusteluissa kirjoittaneensa Matikan toimeksiannosta kyseiset tekstit ja eri taiteilijoiden luonnokset muistikirjaan, käyttäen apuna Suomen piirustustaidon kirjaa³⁹.

Muistikirjan merkintöjen aitoutta tukemaan oli liitetty taidekonservaattori Hannele Heporaudan kommentoinnit muistikirjan merkinnöistä. Kommenteissa Heporauta toteaa suurimmaksi osaksi merkintöjen vastaavan taiteilijoiden tunnistettavaa kädenjälkeä. Heporauta oli myös hänen kirjoituksensa mukaan konsultoinut taidehistorioitsija Leena Ahtola-Moorhousea Ateneumista. Kahden arvostetussa instituutiossa työskentelevän henkilön lausunnot valokuvien aitoudesta ovat vakuuttavia, joka oli syynä, miksi lausunnot olivat liitetty mukaan proveniensiin. Ahtola-Moorhouse kuitenkin kielsi totuusvelvollisena todistajan asemassa kuultuna, sekä esitutkinnassa suoritetuissa kuulusteluissa, että asian pääkäsittelyssä, ettei ollut koskaan edes nähnyt kyseistä muistikirjaa. Näin ollen voimme epäillä Heporannan lausunnon sisällön paikkansa pitävyyttä. Heporauta on ollut rikoskokonaisuudessa syytettynä avunannosta törkeään petokseen.⁴⁰

³⁸ Nokkonen 2020.

³⁹ EPTK 2400 R 407 13, 217.

⁴⁰ EPTK 2400 R 3 13 Li 8, 2–40.

Kuvassa oleva Legerin maalaus ”Composition Murale” on tullut omistukseeni
 Ekonomi , muusikko Jorma Weneskoskelta (1929 – 2006), hän oli
 Teatterikapellimestari (mm. Areena) Ilmari Weneskosken ja pianisti Gerda Wenesko:
 (Braxen) (1892 – 1984) poika.

 Eero Torttila

Alllekirjoituksen todistaa

 Markku Matikka

Kuvassa oleva F Legerin maalaus ”Le Vase Orange” on tullut omistukseeni

Ekonomi ,muusikko Jorma Weneskoskelta (1929-2006) , joka oli
 Teatterikapellimestari (Areena) Ilmari Weneskosken ja
 Pianisti Gerda Weneskosken (Braxen) (1892 – 1984)
 poika.

 Eero Torttila

Alllekirjoituksen aidoksi todistaa

 Markku Matikka

Kuva 6. KRP EPTK 2400 R 407 13, 921. Kuva 7. KRP EPTK 2400 R 407 13, 1 363.

Väärennösvyyhtiin liittyi myös muita asiakirjoja. Provenienssissa oli mukana asiakirjoja, jotka todistivat omistuksien siirtymisestä henkilöltä toiselle (Kuva 6 ja 7). Eero Torttila on allekirjoituksillaan vakuuttanut teoksien *Composition Murale* ja *Le Vase Orange* siirtyneen hänen omistukseensa Jorma Weneskosken kautta. Allekirjoitukset todistaa Markku Matikka⁴¹.

3.2 Valokuvat

Esitutkinnan aikana KRP takavarikoi Galerie Visionin hallusta *provenance*-nimisen asiakirjan, joka sisälsi tärkeää todistusaineistoa syytettyjä vastaan. Asiakirja sisälsi manipuloitua valokuvia, joiden tarkoituksena oli osoittaa Weneskosken suvun omistaneen Légerin teoksia.⁴²

Valokuvat vuosikymmenien takaa Weneskosken perheestä omistamiensa teoksien kanssa inhimillistävät tarinaa. Ne tekevät tekaistun tarinan kuulijalle helposti lähestyväksi. Tarina musikaalisesta perheestä, joka osoitetaan manipuloitujen valokuvien kautta

⁴¹ EPTK 2400 R 407 13, 921, 1 363.

⁴² EPTK 2400 R 407, 1 167-1 171, 1 437.

todeksi, vetoaa kuulijaan. Kuulija kokee tuntevansa teoksia aiemmin omistaneen suvun ja näin ollen väärennetyistä Légerin teoksista tulee helpommin ostettavia.

Englannin kielellä laadittu "*provenance*"-niminen asiakirja paljastui esitutkinnassa Dan Keinin kirjoittamaksi⁴³. Asiakirja alkaa faktatiedoilla Ilmari ja Gerda Weneskoskesta, jonka jälkeen asiakirjassa kerrotaan heidän omistaneen viisi Légerin teosta. Provenienssissa Gredan ja Ilmarin kerrotaan tunteneen Aallon ja Gullichsenin, jonka todetaan olevan yhteys Weneskoskien ja Légerin välillä. *Provenienssi*-asiakirjaan liittyi myös valokuvia Weneskosken kartanosta, jossa on tunnistettavissa Légerin teoksia seinillä. Esimerkiksi teos *Les Musiciens* esiintyy valokuvien seinillä kahdessa eri paikassa. Tähän selityksenä *provenienssi*-asiakirjassa esitetään, että Weneskosken perheellä oli tapana kesäasunnolleen siirtyessään kesäisin ottaa arvotaulunsa mukaan. Valokuvassa, jossa *Les Musiciens* on oikealla puolella seinällä, näkyy ovelasti vain siitä osa, joten teos ei ole ikään kuin keskiössä valokuvassa, vaan sivuroolissa (kuva 8 ja kuva 9).

Kuva 8. Timo Hanhisen toimittama valokuva. KRP EPTK 2400 R 407 13, 1 215 Kuva 9. *Provenienssi*-asiakirjaan liitetty manipuloitu valokuva. KRP EPTK 2400 R 407 13, 1 167. (punaiset merkinnät tehnyt jälkikäteen Könönen).

KRP:n esitutkintaan todistaja Timo Hanhinen, joka oli Ilmari Weneskosken tyttärenpoika, toimittama valokuvia (esimerkiksi kuva 8), jotka poikkesivat *provenienssi*-asiakirjan valokuvista (kuva 9). Hanhinen kertoo valokuvien olevan Gerda Weneskosken 90-vuotispäiviltä vuodelta 1982, jotka vietettiin Ryttylän kartanolla.⁴⁴ Hanhisen valokuvat ja

⁴³ Nokkonen 2020.

⁴⁴ 2400 R 407 13, 72-73.

proveniensi-asiakirjan kuvien voidaan päätellä olevan samasta tilaisuudesta, kun vertailee esimerkiksi tummatukkaisen naisen vaateetusta. Hanhisen valokuvissa ei ole kuitenkaan merkkejä *Les Musiciens* teoksesta, vaan seinillä on havaittavissa osia toisenlaisista teoksista. Ne eivät muistuta Légerin maalauksia.

Tutkinnan myöhemmässä vaiheessa KRP:n takavarikoimasta muistikirjasta löytyi myös manipuloituja valokuvia, joista kaksi olivat mustavalkoista- ja kaksi värivalokuvaa. Valokuvissa olivat Ilmari Weneskoski yhdessä Fernand Légerin kanssa. Heidän takanaan seinällä näkyy osa väärennetyistä Légerin *Rakentajat*-teoksesta (kuva 10). KRP:n tutkimuksissa selvisi, että kyseiseen mustavalkoiseen kuvaan oli liitetty Ilmari Weneskoski ja *Rakentajat*-teoksesta osa⁴⁵.

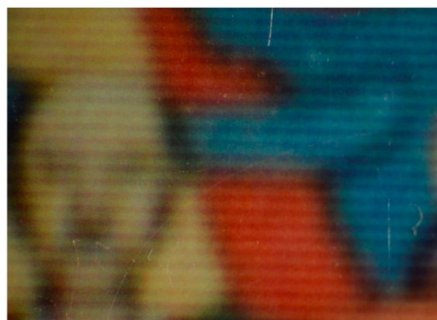
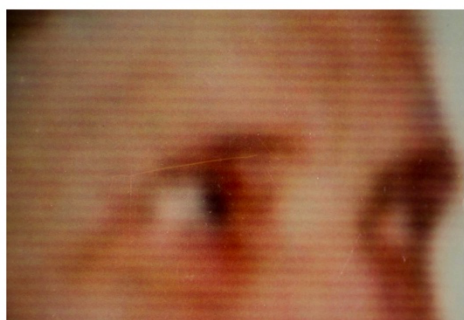
Kuva 10. Kuvassa etualalla Ilmari Weneskoski ja nurkassa taiteilija Léger. KRP EPTK 2400 R 407 13, 1 173. (Punaisen merkinnän tehnyt jälkikäteen Könönen).

⁴⁵ EPTK 2400 R 400 13, 104.

Galerie Visionin hallusta löytyi kotietsinnän yhteydessä kirjekuori, jossa oli Suomen valokuvataiteen museon palveluksessa erikoistutkijana työskennelleen Jukka Kukkonen vuonna 2012 tekemä tutkimusraportti Légeriä ja Weneskoskea kuvaavan valokuvan aitoudesta. Tutkimusraportissa Kukkonen toteaa valokuvan ajoittuvan vuodelle 1930 0/-+5 vuotta. Kukkonen tekemä lausunto on kuitenkin ristiriidassa valokuvassa näkyvän Légerin teokseksi väitetyn *Rakentajat* valmistusajankohdan kanssa. *Rakentajat* on signeerattu vuodelle 1950⁴⁶. Tästä johtuen Kukkonen lausunto valokuvan ajoituksesta voidaan asettaa kyseenalaiseksi. Kukkonen lausunto ei vastannut sitä mitä sen tilaajat Galerie Visionista olivat odottaneet, joten sitä ei ole koskaan esitetty teoksien provenienssien tukena.

Kun KRP sai valokuvat tutkinnan kuluessa haltuunsa, ne tutkittiin uudelleen Kansallisgallerian tutkimuksin, jossa selvisi, etteivät valokuvat olleet aitoja analogisia valokuvia, vaan tietokoneavusteisia digitaalisia tulosteita⁴⁷.

Esimerkkeinä tutkittavana olleista valokuvista lähikuvat, jossa selviää vaakaraidoituksen olevan tuloste (kuvat 11 ja 12).

Kuva 11. KRP EPTK 2400 R 3 13 Li 7, 8. Kuva 12. KRP EPTK 2400 R 3 13 Li 7, 8.

On mielenkiintoinen kysymys, miten alkuperäiset valokuvat Weneskosken perheestä ja Légeristä päätyivät Torttilan ja Galerie Visionin haltuun. On syytä epäillä, vastauksen olevan henkilö Leena Weneskoski. Leena oli Jorma Weneskosken kanssa naimisissa vuoteen 1985 saakka, jolloin heillä tuli avioero. KRP:n tutkimuksissa tulleiden seikkojen valossa on syytä olettaa Leena Weneskosken seurustelleen Eero Torttilan kanssa Jormasta

⁴⁶ EPTK 2400 R 497 13, 65.

⁴⁷ EPTK 2400 R 3 13 Li 7, 3–10.

eroamisen jälkeen⁴⁸. Heidän voidaan olettaa olleen yhdessä kyseisen taidevääreännös-
rikoksen suunnittelun tai/ja toteuttamisen aikana vuosina 2008–2012. Yhteys Leena
Weneskosken ja Eero Torttilan välillä voidaan todistaa mm. tilisiirroilla heidän välillään⁴⁹.
Dan Keini kertookin kuulusteluissa Torttilan selittäneen valokuvien tulleen Leena
Weneskoskelta⁵⁰.

Dan Keiniltä löydettiin KRP:n tutkimuksissa kuvanmuokkausohjelma, jonka hankinta-
aika sopi ajallisesti Weneskosken perheen valokuvien ilmenemiseen. Keinillä oli myös
kokemusta valokuvauksesta, joten hänellä oli tarvittava teknillinen osaaminen valokuvien
manipuloinnin toteuttamiseen.⁵¹

3.3 Valokuvien merkitys provenienssin tukena

Valokuvat eivät aina kuulu provenienssiin, mutta ne voivat olla osana omistajuushistorian
osoittamista, jos ne antavat todistusta provenienssissa esitettyihin tietoihin. Valokuvien
merkitys teoksien myynnissä ovat teoksia välittäneiden henkilöiden Torttilan, Keinin,
Pollarin ja yhden teoksen Ranskaan välittäneen henkilön mielestä erilaiset. Torttilan,
Keinin ja Pollarin, jotka oletettavasti tiesivät teoksien olevan väärennöksiä, ovat sitä
mieltä, ettei valokuvilla ole merkitystä provenienssin paikkansapitävyyden
todistamisessa. Ranskaan teoksen välittäneen henkilön mielestä, ne olivat tärkeitä. Hän ei
oletettavasti tiennyt teoksien olevan väärennöksiä. Teoksia Ruotsiin myyneen henkilön
mukaan koko tarina saa uskottavuutensa valokuvien kautta, niin merkittävänä hän
valokuvia pitää. Pollari taas kommentoi kuulusteluissa *”Ei kait Léger istuisi samassa kuvassa
väärennetyn teoksen kanssa.”*, kommentti paljastaa väärennöksen ja tarinan absurdiuden⁵².
Valokuvat tuovat keksityn tarinan henkilöille kasvot, joten voineen todeta sen
merkityksen provenienssissa olevan tärkeä.

⁴⁸ Nokkonen 2020; EPTK 2400 R 380 13, 4.

⁴⁹ EPTK 2400 R 380 13, 8.

⁵⁰ EPTK 2400 R 407 13, 518.

⁵¹ Nokkonen 2020; EPTK 2400 R 407 13, 68.

⁵² EPTK 2400 R 407 13, 62.

3.4 Légerin väärennöksien olinpaikat vuonna 2020

Nokkonen vertaa väärennettyä teosta nyrkkirautaan, joka olisi saatava kerättyä pois, jotta sillä ei enää pystyisi uudestaan rikoksen tekoon. Väärennetyjä teoksia käytetään rikoksientekovälineinä, joten paras keino ennaltaehkäistä uusia rikoksia on pyrkiä saamaan väärennetyt teokset markkinoilta pois⁵³. Légerin viidestä tutkielmassani käsittelemästäni väärennöksestä neljä on onnistuttu keräämään KRP:n haltuun. Yksi Légerin väärennös on kuitenkin edelleen vapaalla jalalla.

Teokset *Composition Murale* (Kuvassa 6) ja *Le Vase Orange* (Kuvassa 7) ovat viety ranskalaisen Léger-asiantuntijan Irus Hansmanin antaman aitoustodistuksen jälkeen Légerin tuotantoon hyväksyttynä *Katalogue Raisonné*-luetteloon. Irus Hansman on arvostettu Légerin tuotantoon perehtynyt asiantuntija. Tässä tapauksessa Légerin töiksi väitettyjä teoksia arvioidessaan hänelle kuitenkin sattui inhimillinen virhe. Hansman arvioi teoksia pelkästään esteettisin piirtein, tekemättä teoksille teknisiä tutkimuksia⁵⁴. Aidon maineen saatua teos *Le Vase Orange* (Kuvassa 7) matkasi Hong Kongilaiselle omistajalle, jota on sittemmin yritetty saada KRP:n haltuun, mutta toistaiseksi tuloksetta. *Composition Murale* on kuitenkin saatu takavarikoitua markkinoilta KRP:n haltuun.

⁵³ Nokkonen 2019.

⁵⁴ EPTK 2400 R 407 13, 102.

4 KUULIJAN ROOLI KEKSITYSSÄ TARINASSA

Kertomuksen kuulijat eli teoksien ostajat ovat tässä väärennöksiä ja niiden provenienciä käsittelevässä tarinassa merkittävässä roolissa. Tekaistun tarinan merkitys on saada kuulijat toimimaan halutusti, eli ostamaan teokset. Kertojan intentio⁵⁵ korostuu, jonka tarkoitusperiä palvelemaan tarina valjastetaan. Jotta teoksien ostajat saadaan vakuutetuksi tarinasta, heille kerrotaan oleelliset seikat väitetyistä teoksien tarinasta.

Usein väärennetyssä teoskaupassa kauppiat käyttävät tekaistussa tarinassa kuulijoihinsa emotionaalisesti vetoavia argumentteja tai luoden esimerkkitaipauksen tavoin inhimillistä tuttavuuden tunnetta entisistä teoksien omistajista. Voidaan esimerkiksi kertoa sairaasta sukulaisesta, jolla on kiire saada muutettua arvokas teos rahaksi, tai hiljattain menehtyneestä sukulaisesta, jonka kuolinpesästä löytyy yllättäen arvotaidetta. Mäkelä kutsuukin tällaisia tunnistettavia tarinoita nimellä mallitarinat. Mallitarinaa seurailevista tarinoista on tunnistettavissa samankaltaisuuden piirteitä⁵⁶.

Miten Weneskoskien Légerin teoksien provenienci vaikuttaa kuulijoihin, riippuu narratiivinen johdonmukaisuus toteutumisesta. Kuulija arvioi tarinan johdonmukaisuutta esittämällä kuultuun tarinaan kysymyksiä. Onko tarinassa kohtia, jotka eivät täsmää kokonaisuuden kanssa?⁵⁶ Esitetyn tarinan johdonmukaisuutta tukemaan väärentäjät toteuttivat väärennetyt asiakirjat ja dokumentit. Jos kuulija esittäisi kysymyksiä tarinan johdonmukaisuudesta, niihin löytyisi dokumenteista vastaukset, esimerkiksi valokuvista tai muistikirjasta. Ongelmallista kuulijan kannalta on, ettei hän välttämättä osaa esittää oikeita kysymyksiä, jotka paljastaisivat tarinan vilpilliseksi. Kysymys, joka tekisi esitetyistä dokumenteista käyttökelvottomia, olisi esimerkiksi: miten valokuva, jossa Légerin työksi väitetty *Rakentajat* on seinällä, voi olla ajoitettu vuodelle 1930 0/-+5, kun Légerin työn valmistumisajankohta oli vasta 1950? Tällä kysymyksellä tarinasta ja sitä tukevista dokumenteista tulisi epäjohdonmukainen ja se veisi tarinalta luotettavuuden ostajan silmissä. Jotta tällaisiin syvempiin kysymyksiin on mahdollisuus, kuulijan tulisi olla perehtynyt aiheeseen. Kuitenkin, jos luottamus kertojan (kauppiaan) ja kuulijan

⁵⁵ Tarkoittaa tarkoitusta, pyrkimystä ja tavoitetta (Tieteen termipankki <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Nimitys:intentio>).

⁵⁶ Griffin 2012, 312–313.

(ostajan) välillä on jo syntynyt aikaisempien kanssakäymisten pohjalta, ei kuulija osaa kyseenalaistaa kertojan kerrottua tarinaa.

Narratiivinen uskollisuus tarkoittaa sitä, miten tarina vakuuttaa kuulijaansa. Uskollisuus saavutetaan, kun tarina on totta kuulijan mielestä ja kun hän peilaa esitettyä tarinaa aikaisempiin kokemuksiinsa. Narratiivin uskollisuus kuulijan omiin henkilökohtaisiin kokemuksiin ja uskomuksiin liittyy siihen, että sama tarina ei vaikuta kaikkiin kuulijoihin yhtä vahvasti.⁵⁷ Siispä, jos tarinalla halutaan varmasti vaikuttaa juuri kyseiseen kuulijan toimintaan, saatetaan kertoa harkitut seikat, jotka kertoja tietää kuulijaan vaikuttavan.

Kertomuksen vaarat-teoksessa Karttunen huomauttaa yksilökertomuksen taipumuksen synnyttää myötätuntoa ja samaistuttavuutta, joka voi olla ongelma. Vaikkakin yksilökertomus tarkoittaa *Kertomuksen vaarat*-teoksessa kertomusta, jossa kuvataan yksilön kokemia tunteita jossakin tietyssä tapahtumassa, voidaan sitä käyttää myös tässä esimerkkitapauksessa. Vaikkei tapauksessa kerrota yksilön tarinaa Weneskosken suvusta, tuodaan vanhan suvun tarina inhimillisin keinoin kuulijalle samaistuttavaksi. Kun samaistuttavuus saavutetaan kertomuksessa (tässä tapauksessa Weneskosken suvun jäsenten persoonallisessa kuvauksessa, kertoen musikaalisuudesta ja näyttäen heidän kuvia) kertomus ei palvele totuuden tavoittelua, koska se estää kuulijaa näkemästä laajemman kuvan.⁵⁸

Ostajan mielenkiinnon herättävässä tarinassa on yleensä tunnistettavissa juonen kaari. Juonta todeksi vahvistetaan asiakirjojen ja kuvamateriaalin kautta. Jo Aristoteles puhuu Runousopissa juonen kaaresta, joten tarinan juuret ovat pitkällä.⁵⁹

Väärentäjät kiinnittävät yhä enemmän huomiota uskottavaan tarinaan teoksia myydessä, koska he ovat ymmärtäneet tarinan merkityksen.

⁵⁷ Griffin 2012, 313.

⁵⁸ Karttunen 2020, 70.

⁵⁹ Aristoteles 1997.

5 PÄÄTÄNTÖ

Olen pyrkinyt osoittamaan tutkielmani kautta, mikä taidevääreännöksiä myydessä keksityn dokumentaation ja tarinan merkitys on. Merkitys tulee näkyväksi, kun tapauskohtaisen Weneskosken suvun rikosta avaa osa-alue kerrallaan. Olen pyrkinyt tuomaan tapauskohtaisen yksittäisen tapahtumasarjan mahdollisimman selkeästi lukijalle ymmärrettäväksi, esittäen poliisin toiminnasta opittuja kysymyksiä: mitä, missä, milloin ja kuka? Vaikkakin tapahtumien selonteosta tuli pitkä, se tarjosi tarpeellista tietoa, jotta kokonaiskuva tapauksesta on mahdollista ymmärtää.

Mielestäni taidevääreännöksiä käsittelevälle laajemmalle tutkimukselle on tarvetta Suomessa. Taidehistorian asiantuntijuus ja poliisin välinen yhteistyö on mielestäni avainasemassa tutkimuksia tehdessä, koska taiteen kentän asiantuntijuus visuaalisen tutkimuksen näkökulmasta tarjoaa tietoa, joka täydentää ja tukee poliisin tutkimusmenetelmin saatuja tietoja. Yhteistyö on mielestäni tärkeässä roolissa, josta hyvänä esimerkkinä rikosylikonstaapelin Kimmo Nokkosen luento *Kotimainen ja kansainvälinen taidetikollisuus* Jyväskylän yliopiston taidehistorian *taidemarkkinoiden rakenteet ja toiminta* -kurssilla keväällä 18.2.2019. Taiteen parissa toimivat henkilöt tarvitsevat valmiuksia tunnistaa taidevääreännöksiä, joita työssä kohtaa.

Lähdeluettelo

Painamattomat lähteet

Rikoslaki

Ajantasainen lainsäädäntö: Rikoslaki 28: 5 § varkaudesta, kavalluksesta ja luvattomasta käytöstä. Finlex-tietokanta. Helsinki: Edita Publishing Oy ja Oikeusministeriö
<<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#L28>> (9.12.2020).

Ajantasainen lainsäädäntö: Rikoslaki 32: 7§ kätkemis- ja rahanpesurikoksista. Finlex-tietokanta. Helsinki: Edita Publishing Oy ja Oikeusministeriö
<<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#L32>> (9.12.2020).

Ajantasainen lainsäädäntö: Rikoslaki 33: 1–4 § väärennysrikoksista. Finlex-tietokanta. Helsinki: Edita Publishing Oy ja Oikeusministeriö
<<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#L33>> (9.12.2020).

Ajantasainen lainsäädäntö Rikoslaki 36: Petoksesta ja muusta epärehellisyydestä 2 §. Finlex-tietokanta. Helsinki: Edita Publishing Oy ja Oikeusministeriö
<<http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001#L36>> (9.12.2020).

Ajantasainen lainsäädäntö: Rikoslaki 1889/39. Finlex-tietokanta. Helsinki: Edita Publishing Oy ja Oikeusministeriö
<<https://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/1889/18890039001>> (9.12.2020).

Keskusrikospoliisin arkisto (KRP)

Sisä-Suomen yksikkö/Tampere

2017: Esitutkintapöytäkirja: 2400/R/3/13 Li 7 s. 3–10. Sisä-Suomen yksikkö/Tampere

2017: Esitutkintapöytäkirja: 2400/R/3/13 Li 6 s. 6–7, 10, 12. Sisä-Suomen yksikkö/Tampere

2017: Esitutkintapöytäkirja: 2400/R/3/13 Li 8 s. 2–40. Sisä-Suomen yksikkö/Tampere

2016: Esitutkintapöytäkirja: 2400/R/3/380/13 s. 4, 8.

2016: Esitutkintapöytäkirja: 2400/R/3/407/13 s.16, 50, 62, 65, 68, 72–73, 104, 213–214, 217, 239, 268–270, 518, 635, 838, 841, 921, 955, 1 104, 1 167–1 173, 1 215, 1 363, 1 437. Sisä-Suomen yksikkö/Tampere

Nokkonen, K. Kotimainen ja kansainvälinen taiderekollisuus-luento. Jyväskylän yliopisto 18.2.2019.

Nokkonen, K, rikosylikonstaapeli. Suullinen tiedonanto 10.3.2020 ja sähköpostiviesti 10.11.2020.

Painetut lähteet

Aristoteles. (1997). *Retoriikka, Ruousoppi IX*. Suomentanut Paavo Hohti. Tampere: Tammer-Paino Oy.

Booth, J. (2003). *Dr. Drewe – a cautionary tale*. *Art Libraries Journal*, vol.28, no.2, 2003, 14 –17.

Björninen, S. (2020). "Minun tarinani, muiden narratiivit". *Kertomuksen vaarat: Kriittisiä ääniä tarinataloudessa*. Tampere: Vastapaino, 109–119.

Derouet, A., Helleberg, M., Öhman, N. & Aurtova, P. (1992). *Léger ja Pohjola*. Helsinki: Ateneum.

Karttunen, A. (2020). " Kokemuksellinen kertomuskäsitys". *Kertomuksen vaarat: Kriittisiä ääniä tarinataloudessa*. Tampere: Vastapaino, 55–65.

Kervinen, K. (2015). *Taideväärennökset Suomessa: Kansallisgallerian Ateneumin taidemuseon arkiston taideväärennöksistä ja Keskusrikospoliisin Rikosmuseon taideväärennöskokoelman näkökulmista*. Pro gradu -tutkielma. Kirjallisuudentutkimus: kertomus. Tieteen termipankki.
<<https://tieteentermipankki.fi/wiki/Kirjallisuudentutkimus:kertomus>> (8.12.2020)

Koivulahti, T. (2012). "Taideteoksen jäljillä". *Taidetta tutkimaan: menetelmiä ja näkökulmia*. Jyväskylä: Kampus Kustannus, 321–347.

Laitinen-Laiho, P. (2003). *Taide sijoituskohteena*. Helsinki: WSOY.

Laitinen-Laiho, P. (2004). *Taideväärennökset*. Helsinki: WSOY.

Laitinen-Laiho, P. (2007). *Röyhkeästi ryöstettyä taidetta*. Jyväskylä: Atena.

Lenain, T. (2011). *Art Forgery: The History of a Modern Obsession*. London: Reaktion Books.

Mäkelä, M. (2020). "Aikamme mallitarinoita". *Kertomuksen vaarat: Kriittisiä ääniä tarinataloudessa*. Tampere: Vastapaino, 23–39.

Niilola, M. *Syyttäjät: Taideväärennöksiä paljon liikkeellä* | Yle Uutiset 13.1.2017 | yle.fi. (Viitattu 14.12.2020).

Niilola, M. *Poliisi: Väärennetty taulu on kuin nyrkkirauta – Teos on saatava rikosentekovälineenä pois taidemarkkinoilta* | Yle Uutiset 26.3.2019 | yle.fi. (Viitattu 14.12.2020).

Nousiainen, A. *Taideväärentäjän tarina: Lempääläläinen hitsari Veli Seppä huijasi taidemarkkinoita 30 vuotta*. HS kuukausiliite 4.2.2017 hs.fi.

<<https://www.hs.fi/kuukausiliite/art-2000005073301.html>> (Viitattu 15.12.2020).

Palomaa, A. *Lempääläläinen taiteilija tunnustaa väärentäneensä yli sata taulua*. Yle Uutiset 13.1.207. yle.fi. <<https://yle.fi/uutiset/3-9401811>> (Viitattu 14.12.2020).

Peltonen, J. (2011). *Maire Gullichsen*. Biografiskt lexikon för Finland 3. Republiken A-L. URN:NBN:fi:sls-4395-1416928957001. (Viitattu 14.12.2020)

Polk, K. & Chappell, D. (2009). "Fakes and Deception". *Examining Fraud in the Art Market. Art and Crime: Exploring the Dark Side of the Art World*. (Edited by Noah Charney). Santa Barbara, Calif.: Praeger/ABC-CLIO

Ranta, J. & Erola M. (2008). *Vilpitön mieli – Miten myin Suomen täyteen väärennettyä taidetta*. Helsinki: Tammi.

Rumpunen, R. & Seppälä, J. (2017). *Huijarit taidemaailmassa*. Helsinki: Moimedia Oy.

Saaranen-Kauppinen, A. & Puusniekka, A. (2006). *Narratiiviset tarkastelutavat*. KvaliMOTV - Menetelmäopetuksen tietovaranto [verkkojulkaisu]. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto. <<https://www.fsd.tuni.fi/menetelmaopetus>>. (Viitattu 9.12.2020).

Simpanen, M. & Lenkkeri, R. (2012). *Aito vai väärennökset?: Väärennettyä ja aitoa taidetta Gösta Serlachiuksen taidesäätien kokoelmista*. Mänttä: Serlachius-museot.

Sipilä, J. *Esitutkinta: Kuvamanipulaatiota ja tekaistu muistikirja – väärennetyille tauluille rakennettiin ovela legenda*. Mtv uutiset 30.11.2016. mtvuutiset.fi. <<https://www.mtvuutiset.fi/artikkeli/kuvamanipulaatiota-ja-tekaistu-muistikirja-vaarennetyille-tauluille-rakennettiin-ovela-historia/6191732>> (Viitattu 16.12.2020).

Turun sanomat – Viihdeveteraani Jorma Weneskoski kuollut - 16.8.2006

World Library and Information Congress: 69th IFLA General Conference and Council. 2003. <<https://archive.ifla.org/IV/ifla69/papers/047e-Houghton.pdf>>. (Viitattu 6.12.2020)